

Управління культури Миколаївської облдержадміністрації
Обласна бібліотека для дітей ім. В.О. Лягіна

Заповідні місця Миколаївщини
Випуск 3

Туристичними стежками Миколаївщини

Бібліографічно-фактографічний путівник

Миколаїв
2010

ДОРОГІ ДРУЗІ!

Запрошуємо вас до захоплюючої мандрівки «Туристичними стежками Миколаївщини». Ви дізнаєтесь про своєрідну, та неповторну природу Миколаївської області і будете приємно здивовані її чарівними краєвидами та дивовижними куточками.

Головна мета, яку ми поставили перед собою, вирушаючи у подорож,— ознайомити вас з унікальними об'єктами, які можуть стати успішною візитною карткою нашого краю, привернути увагу до проблем охорони навколишнього середовища та сприяти їх збереженню. Природні чудеса достойні не тільки того, щоб ними милувалися та пишалися, їм необхідне бережливе ставлення і небайдужість людей. Природа краю потребує нашого захисту.

Запрошуємо вас до захоплюючої мандрівки туристичними стежками Миколаївщини, а щоб краще зорієнтуватися, до вашої уваги пропонуємо бібліографічно-фактографічний путівник.

Матеріал в ньому розташований у таких розділах-маршрутах:

- РЛП «Кінбурнська коса»
- Волижин ліс
- Ягорлицька затока
- РЛП «Тилігульський»
- РЛП «Гранітно-степове Побужжя»
- НПП «Бузький Гард»
- Мигіївський каньйон
- Петропавлівський та Актівський каньйони
- Трикратський ліс. Заповідне урочище «Лабіринт» і «Василева пасіка»
- ПЗ «Єланецький степ»
- РЛП «Приінгульський»
- Свято-Михайлівський Пелагеївський жіночий монастир

У межах розділів література розміщена в алфавітному порядку авторів та назв книг і статей.

Список призначений для широкого кола читачів, а саме: для учнів середнього шкільного віку, для їх батьків, вчителів, працівників дитячих бібліотек.

Приємних вам подорожей!

Маршрут перший:
Регіональний ландшафтний парк
«Кінбурнська коса»

Кінбурнська коса – одне з найцікавіших заповідних місць Північного Причорномор'я. Її легко знайти на карті. Ця смужка суші, яку в ясну погоду добре видно з високого очаківського берега, тягнеться зі сходу на захід паралельно материку, відокремлюючи Дніпровсько-Бузький лиман від Чорного моря. Півострів цей довгий і вузький. Він простягається на 40 кілометрів, у найширшому місці коси – не більше десяти кілометрів, а у найвужчому – однією ногою можна стати в море, другою – в лиман. Кінбурнська коса – піщана коса між Дніпровсько-Бузьким і Ягорлицьким лиманами Чорного моря. Це територія Очаківського району Миколаївської області. На косі розташовані три села: Василівка, Покрівка і Покровське.

З метою збереження біологічної і ландшафтної розмаїтості, забезпечення організованого відпочинку трудящих і потреб місцевих жителів, у 1992 році рішенням Миколаївської обласної ради на території півострова був створений регіональний ландшафтний парк «Кінбурнська коса» площею 17890,2 га, з яких 5631,3 га акваторій.

У стародавні часи цю місцевість називали Гілея («Земля під густим лісом»). Гілея була добре знайома ольвіюполітам (VII-VI ст. до н.е.). Вони вважали цю землю священною. В історії збереглися легенди про неї як про землю, де жили Боги. Скіфи вважали цю місцевість особливо значущою. Тут у них був ритуальний центр. За переказами, саме тут вони ховали своє золото.

Археологами виявлені стоянки II тисячоліття до н.е., V ст.н.е. Тут йшов шлях «з варяг в греки». Ці місця повні таємниць і загадок, пригод, легенд і старовинних переказів. На заході коси в XV ст. турками була побудована фортеця, в районі якої О. Суворов 1787 року розгромив крупний турецький десант. Татарська назва Коси - Кіл-Бурун, що означає волос або тонкий, як волос, мис. Одним коса здається сфінксом, іншим -

схожою на ступню людини, ногу величезної тварини, третім нагадує казковий корабель.

Кінбурнська коса – це унікальний природний комплекс Миколаївщини. Піщані береги з розмаїттям трав, чисті прибережні пляжі, соснові лісові масиви... Тут з давніх часів і до сьогоднішнього дня в первозданному вигляді живе світ рослин і тварин. Коса, завдовжки в 40 км і завширшки 8 – 10 км, суцільно вкрита ковиловим степом, в низинах є дуби, берези, верби. Синіми очима Кінбурнської коси називають озера, яких тут близько 150 (років 30 тому їх налічувалося більше 250). Вони, здебільшого, мілководі. Декілька озер (їх відкрили самі жителі) мають цілющі грязі. Є озера, де здобувають сіль. У минулі сторіччя сюди за сіллю приїжджали чумаки, про що свідчать чумацькі пісні. Озера створюють унікальні за красою оазиси, які облюбували птахи та тварини. В акваторії вод Кінбурна існує величезна популяція мідій. Озера – місця гніздування білої чаплі, журавлів. У східній частині Кінбурнська коса заболочена. Біля берегів розвинене рибальство. Рослинний світ коси представлений сотнями видів різних трав і квітів (більше 620 видів), які вражають будь-яку уяву. У первозданному вигляді тут зростають реліктові рослини. Серед них більше 30 дуже рідкісних видів, занесених до Червоної Книги. Багато рослин, близько 150 видів, мають наукову цінність та практичний інтерес.

На території відмічено близько 60 видів тварин, занесених до Червоної Книги України. Серед них скарабей священний, емпуза смугаста, гадюка степова, ходуличник, сліпиш піщаний, тушканчик звичайний. Більше 15 представників фауни є ендемічними для регіону. У первозданному світі Кінбурна живуть близько 300 видів птахів, 50 видів ссавців, 9 видів рептилій, 5 видів амфібій, 40 видів риб, тисячі видів комах, тільки гризунів – 15 видів! Тут можна зустріти дикого кабана, вовка, лисицю, зайця, плямистого оленя, косулю, єнотоподібну собаку, борсука, їжака, куницю, бобра, крота, норку. Сьогодні тут живуть і крупні черепахи. Це місце гніздування близько 240 видів птахів. Справжнім пташиним царством стали внутрішні водоймища Кінбурнської коси. Природа створила ідеальні умови для лебедів і рожевих пеліканів, гусей і чапель, фазанів і орланів-білохвостів та інших птахів. Для качок і чайок немає кращого притулку, ніж численні мілководні озера, що поросли очеретом.

На косі більше 20 км чистого піщаного пляжу, тут 5 місяців сонячного побережжя для відпочинку. Єдність теплих морських і лиманних акваторій, просторі пляжі, незаймана природа приваблюють сюди туристів і відпочивальників.

Література

Глушко, О. Чорноморський заповідник /О. Глушко. – Одеса: Маяк, 1972. – 32 с.

Заповідні місця// Реферати без проблем. Миколаїв та Миколаївська область: метод. посібник для учнів серед. шкіл. / упоряд. Г. Гінкул, О.Ільницька, М. Аулова. – Миколаїв: Видавець Ганна Гінкул, 2006. – С.60– 66.

Карпенко, В. Кінбурнська коса: нарис / В. Карпенко. – Одеса: Маяк, 1977. – 48 с.

Масляк, П. Кінбурнська коса / П. Масляк, П. Шищенко // Хрестоматія з географії України. – К.: Генеза, 1994. – С. 244-246.

Кремко А. Жемчужина юга / А. Кремко // Заповедные места Николаевщины: фотоочерк. – Одесса: Маяк, 1985. – С.14 – 36.

Кустова С. Кинбурнская коса: книга-альбом / С. Кустова, Е. Ивашко, С. Гаврилов. – Киев: Геопринт, 2010. –144 с.: ил.

Редінов К. О. Сприяння збереженню рідкісних видів птахів в РЛП «Кінбурнська коса» / К. О. Редінов // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. VII Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2008. – С. 30 – 32.

Форманюк І. В. Досвід краєзнавчої роботи регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська коса» / І. В. Форманюк, К. О. Редінов// Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. VI Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2006.– С. 316 – 318.

Форманюк І. В. Краєзнавча цінність Кінбурнської коси/ І.В.Форманюк // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. VII Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2008. – С. 27 – 29.

Чорноморський біосферний заповідник. Кінбурнська коса// Заповідні місця Миколаївщини: фотоальбом/ заг. ред. О. М. Гаркуші; текст В. Ю. Пучкова; фото В.М.Андрієвського, О. О. Кремка. – Київ: Комп'ютерні системи, 2002. – 106 с.: ілюстр.

* * *

Бондарчук Н. Кінбурнська коса: час каміння збирати/ Н. Бондарчук // Рідне Прибужжя. – 2007. – №39 (29 берез.). – С.2.

Гаврилов С. Волки на Кинбурне/ С. Гаврилов // Наш город. – 2010. – №37 (15 сент.). – С. 8 – 9.

Гымбиль А. Жемчужина у моря / А. Гымбиль // Южная правда. – 2010. – №69 (1 июля). – С. 7.

Демченко Т. В. Про Звернення депутатів Миколаївської обласної ради до Президента України щодо ситуації зі сворення на базі регіональних ландшафтних парків «Кінбурнська коса» та «Гранітно-степове Побужжя» національних природних парків «Білобережжя Святослава» та «Бузький Гард»: Рішення від 16 квітня 2010 року №26/ Т.В. Демченко // Рідне Прибужжя. – 2010. – №44 (22 квіт.). – С. 2.

Ивашко Е. На стыке моря и лимана: [хутор «Крутая осыпь»]/ Е.Ивашко // Горожанин. – 2007. – №5. – С. 40 – 41.

Колесник А. Там, где когда-то Гилея была: / А. Колесник // Вечерний Николаев. – 2005. – №3(15 янв.). – С.4.

Коса дикої природи //Юний натураліст. – 2009. – №2. – С. 15.

Кравченко Ю. РЛП «Кінбурнська коса» – 15 років/ Ю. Кравченко // Рідне Прибужжя. – 2007. – №121 (13 жовт.). – С.2.

Криницкий О. Там чудеса.../ О. Криницкий // Рідне Прибужжя. – 2009. – №96 (3 верес.). – С.4.

Любарцева В. Молодые побеги Кинбурна / В. Любарцева // Вестник Прибужья. – 2007. – №50 (13 дек.). – С.15.

Любарцева В. На сколько хватит Кинбурна?: [история и современность Кинбурнской косы]/ В. Любарцева // Южная правда. – 2006. – №59 (30 мая). – С.1.

Любарцева В. О Кинбурнской косе и еще кое о чем.../ В. Любарцева // Южная правда. – 2009. – №37 (2 апр.). – С.8.

Магия Кинбурнской косы: [презентация книги-альбома «Кинбурнская коса»] // Наш город. – 2010. – №18 (5 мая). – С. 16.

Машкин Н. Коса и защитники/ Н. Машкин // Рідне Прибужжя. – 2008. – №114 (9 жовт.). – С.1.

Мехеда В. Кинбурнская коса должна стать Национальным парком/ В.Мехеда // КРИК. – 2006. – №35 (30 авг.). – С.1,2.

Мирошниченко Е. Розовый пеликан на даче: как спасти уникальную природу Кинбурна?/ Е. Мирошниченко // Южная правда. – 2010. – №90 (19 авг.). – С. 3.

Михайлик А. Кинбурн – мера нашей культуры/ А. Михайлик // Южная правда. – 2007. – №78 (19 июля). – С.5.

На Кинбурнской косе гибнет орхидейное поле // Николаевские новости. – 2006. – №59 (17 мая). – С.1.

Наточа Е. Белобережье – это и есть Кинбурн/ Е. Наточа // Вечерний Николаев. – 2009. – №129 (19 нояб.). – С. 8.

Наточа Е. Берег моря будет чист до весны: [акция «Чистое побережье» была организована на территории регионального

- ландшафтного парка «Кинбурская коса»]/ Е. Наточа // Вечерний Николаев.– 2007. – 3 нояб. – С.1.
- Наточа Е.** Кинбурн терпит бедствие/ Е. Наточа // Вечерний Николаев.– 2007. – №64 (2 июня). – С.3.
- Наточа Е.** Кинбурн – жизнь без границ/ Е. Наточа // Вечерний Николаев. – 2006. – №113 (28 сент.). – С.3.
- Наточа Е.** Кинбурн: игра все азартнее, а правил нет/ Е. Наточа // Вечерний Николаев. – 2007. – №12 (1февр.). – С.4.
- Наточа Е.** Магія Кінбурнської коси/ Е. Наточа // Однокласник. – 2009. – №7. – С. 4, 7.
- Наточа Е.** На Кинбурне решили создавать национальный парк. В принципе.../ Е. Наточа // Вечерний Николаев. – 2008. – №47 (22 апр.). – С.2.
- Наточа Е.** Черное море: спасите!: [Директору регионально-ландшафтного парка «Кинбурнская коса» З. И. Петровичу вручена международная награда – Черноморская медаль за личный вклад в охрану окружающей среды Черного моря]/ Е. Наточа // Вечерний Николаев. – 2007. – №135 (10 нояб.). – С.3.
- Невская О.** Черные пятна на белых песках Кинбурнской косы/ О.Невская // Николаевские новости. – 2008. – №80 (2 июля). – С.5.
- Нежигай И.** Кинбурн. Рымбы. Дальше – только море/ И. Нежигай // Вечерний Николаев. – 2009. – №86 (8 авг.). – С.4.
- Овдієнко Н.** Найшла коса на камінь: [про дискусію навколо створення національного природного парку "Білобережжя Святослава"]./ Н. Овдієнко // Голос України. – 2010. – 26 травня. – С. 1,10
- «Паевание» земель Кинбурнской косы уничтожит ее экосистему // Вечерний Николаев. – 2008. – №44 (15 апр.). – С.1.**
- Паламарюк П.** Долго ли будет продолжаться противостояние/ П.Паламарюк // Южная правда. – 2006. – №109 (28 сент.). – С.3.
- Перлина України: чорноголові чайки // Юний натураліст. – 2009. – № 6. – С. 14.**
- Подгорный Р.** Птицы Кинбурна под угрозой/ Р. Подгорный // Южная правда. – 2009. – №88 (15 авг.). – С.3.
- Про затвердження схеми функціонального зонування території регіонального ландшафтного парку «Кінбурнська коса»: Рішення Миколаївської обласної ради від 16 березня 2007 року №9 // Рідне Прибужжя. – 2007. – №42 (5 квіт.). – С.3.**
- Пустовіт Ю.** Кінбурнське диво: знову під прицілом уваги/ Ю.Пустовіт // Рідне Прибужжя. – 2008. – №141 (11 груд.). – С.1.

- Реулець І.** Зберегти скарби Кінбурну/ І. Реулець // Рідне Прибужжя. – 2004. – 10 лип. – С.3.
- Романюк А.** Мотивы Кинбурнского леса: николаевские лесоводы начали компанию посадки леса на Кинбурнской косе/ А. Романюк // Южная правда. – 2007. – №22 (24февр.). – С.3.
- Савкова Л.** Реквием по розовым пеликанам: Николаевская общественная организация «Кинбурн – жизнь» пытается предотвратить дальнейшее уничтожение заповедного уголка природы/ Л. Савкова // Николаевские новости. – 2006. – №110 (13 сент.). – С.1.
- Сайковский А.** Кинбурн: стена непонимания все выше: конфликт/ А.Сайковский // Вечерний Николаев. – 2010. – №70 (19 июня). – С. 3.
- Синявский В.** Не успели на Кинбурне создать национальный парк, как его уже хотят ликвидировать: николаевские экологи рассказали, что стоит за этим «откатом»/ В. Синявский // Николаевские новости. – 2010. – №50 (28 апр.). – С. 3.
- Толочик П.** До півострова орхідей – сто миль/ П. Толочик // Рідне Прибужжя. – 2006. – №63 (20 трав.). – С.4.
- Толочик П.** Йдемо на допомогу Кінбурну, або Як зберегти наші рукотворні ліси, їх фауну/ П. Толочик // Рідне Прибужжя. – 2007. – №96 (18 серп.). – С.3.
- Тонковид В.** Академик Дегодюк – «За» Кинбурн!: [экологическая ситуация на Кинбурнской косе]/ В. Тонковид // Вечерний Николаев. – 2008. – №90 (12 авг.). – С.2.
- Христова Н.** Кинбурнские встречи: [рассказ о Кинбурнской косе]/ Н.Христова // Вечерний Николаев. – 2010. – №128 (2 нояб.). – С.3.
- Христова Н.** Остановите дерибан Кинбурнской косы/ Н. Христова // Вечерний Николаев. – 2007. – №86 (24 июля). – С.2.
- Христова Н.** Регата: [экологическая регата «Кубок Кинбурнской косы»]/ Н. Христова // Вечерний Николаев. – 2008. – №70 (24 июня). – С.3.
- Шведова З.** Дикая орхидея Украинского Причерноморья/ З.Шведова// Вечерний Николаев. – 2006. – №61 (25 мая). – С.5.
- Екологи защитили в суде Кинбурнскую косу от решений депутатов облсовета** // Николаевские новости. – 2008. – №56 (7 мая). – С.2.
- Ястребова И.** Крылья Кинбурнского леса: Чтобы увидеть чудеса нашей планеты, николаевцы летят за тридевять земель. А многие из них есть совсем рядом.../ И. Ястребова // Николаевские новости. – 2009. – №109 (9 сент.). – С.4.
- Яцина И.** Кинбурн – край синих озёр/ И. Яцина // Южная правда. – 2005. – №55 (26 мая). – С.6.

Маршрут другий: Волижин ліс

Серед сухого степу, де піщані горби, порослі ковилою і типчаком, як оазис в пустелі, виділяється Волижин ліс – одна з найцікавіших ділянок Чорноморського біосферного заповідника, узятого під охорону держави. Розташований в Очаківському районі на Кінбурнському півострові, на площі 203 гектари.

Це комплекс старовинних лісонасаджень з багатою трав'яною рослинністю. У Волижиному лісі росте близько 40 видів деревно-чагарникових рослин, у тому числі берест, осика і дніпровська береза. Його головна краса – вільховий гай, що примикає до мілководного озера. Тут багато чагарників ожини, глоду, бузини, хмеливши, дикого винограду. Великий запас вологи сприяє хорошему зростанню різних трав. Своєрідність гаю додають незамерзаючі джерела. З 1948 року почали висаджувати сосну.

На галявині ростуть дуби і в'язи. Велетенський дуб, який дивом уцілів на узбережжі Дніпровського лиману, є чи ненайстарішим деревом на Миколаївщині. Точно сказати, скільки років величезному дубу, на сьогоднішній день із стовідсотковою упевненістю не береться ніхто, але за припущеннями, його вік коливається в межах від 600 до 700 років. Деякі місцеві жителі вважають, що саме цей дуб і став «музою» для Олександра Сергійович Пушкіна під час написання найвідоміших рядків: «Близ лукомор'я дуб зелений...». І дійсно, варто тільки підійти до дуба, як починаєш розуміти, що на гілках гігантського дерева поміститься не те, що кіт, що прогулюється по ланцюгу, але і 33 багатирі разом з дядьком Чорномором. Що стосується самого Волижиного лісу, то він на сьогоднішній день є одним з найбільших лісових масивів пониззя Дніпра, що збереглося в своєму первозданному вигляді – разом з озерами і цілиними степами займає площу в 203 гектари. Це рештки знаменитої Гілеї – країни лісів, яка існувала тут, за описами давньогрецького історика Геродота у V столітті до нашої ери.

У підліску ростуть жостер послаблюючий, бузина чорна. Дерев тут густо увиті хмелем і диким виноградом, що нагадує субтропічний ліс з ліанами. Крізь суцільну стіну густих чагарників і дерев дуже важко пробратися. Тут розташовані і Ковалівські колки – сачі, як їх називає місцеве населення. Історики вважають їх залишками знаменитої Гілеї. У

піщаних низинах збирається прісна вода. І там швидко розростаються чагарники, численні трави. Довкола цього місця постійні вітри укладають кільцем піщану дюну. І незабаром папороть і болотяні рослини затягують все це місце. Як говорять старожили, тільки знавці можуть увійти в сачу. Там темно, жахливо, топко; багато гадюк, вужів, черепах і жаб. Справжнє відьомське місце! Рідко хто з жителів заходить в сачі. За легендою, колись в один з днів тут ховався свавільний батько Махно зі своїми соратниками, ховаючись від більшовиків (у 20-30-і рр. ХХ ст.).

У трав'яному покриві поширені осот польовий, кропива дводомна, сідач коноплевий. Часто зустрічаються деревій звичайний, осока прибережна, стоколос безостий, золотушник звичайний, ожина сиза, пліткар звичайний та ін.

Волижин ліс сприяє також збагаченню фауною. Тут поселилися косулі, зайці, фазани, єноти, дикі кабани, плямисті олені і інші тварини. Але найбільше в лісі пернатих. Серед них – качки, куріпки, білі лелеки, зі співочих – солов'ї, іволги, зяблики, синиці, шпаки. Вільховий гай – єдине місце, де водяться обітають сірі чаплі.

Волижин ліс – місце гніздування і зимівлі багатьох видів птахів, зокрема лебідя-шипуну, орлана білохвостого, які вважаються вимираючим видом. Нікого не залишить байдужим пташиний спів Волижиного лісу.

Література

Кремко А. Жемчужина юга / А. Кремко // Кремко А. Заповедные места Николаевщины: фотоочерк / авт. текста и фото А. Кремко. – Одесса: Маяк, 1985. – С. 14 – 32.

Чорноморський біосферний заповідник. Кінбурнська коса// Заповідні місця Миколаївщини: фотоальбом/ заг. ред. О. М. Гаркуші; текст В. Ю. Пучкова; фото В.М.Андрієвського, О. О. Кремка. – Київ: Комп'ютерні системи, 2002. – 106 с.: ілюстр.

* * *

Голубева Т. Заповедные места Кинбурна в конкурсе «7 природных чудес Николаевщины»/ Т. Голубева // Южная правда. – 2009. – №97(8 сент.). – С.1,4.

Маршрут третій: Ягорлицька затока

Ягорлицька затока — мілководна затока в північній частині Чорного моря між Кінбурнською косою і півостровом Ягорлицький Кут. Затока омиває береги Очаківського району Миколаївської та Голопристанського району Херсонської області, з півдня вона ізольована від Чорного моря

Ягорлицьким півостровом та Тендрівською косою, з заходу – Покровською косою і островами Круглим і Довгим. У минулому ці два острови були частиною безіменної коси Кінбурнського півострова.

Її загальна площа становить 34 тис. гектарів, з них 10,6 тис. гектарів – на Миколаївщині. Довжина Ягорлицької затоки — 26 км, ширина біля входу — 15 км, глибина — до 5 м. Затока замерзає лише в холодні зими. Значні ділянки акваторії зайняті прибережним мілководдям глибиною до 1 м. Перехід від прибережних мілин до глибоководної котловини доволі різкий. Дно глибоководної котловини покрито товстим шаром мулу і повністю поросло водоростями. Вони заселяють і всю мілководну частину затоки.

Частину акваторії затоки у 1974 р. включено до складу Ягорлицького заказника, який пізніше увійшов до складу Чорноморського біосферного заповідника.

2008 року експедиція Департаменту підводної спадщини Інституту археології НАН України під проводом С. Воронова відкрила на дні затоки залишки давньогрецького поселення VII ст. до н. е. Припускають, що це могла бути легендарна Борисфеніда.

Водно-болотні угіддя є надзвичайно важливими для збереження біорізноманіття, типових та унікальних екосистем, рідкісних та зникаючих видів флори і фауни. Їх захист та збереження відносяться до пріоритетних завдань України, за які вона несе відповідальність перед світовою спільнотою.

На виконання зобов'язань України в рамках Рамсарської конвенції Ягорлицьку затоку включено до переліку водно-болотних угідь, що мають міжнародне значення, головним чином, як середовище існування водоплавних птахів. У цьому районі в різні пори року можна зустріти близько 300 видів пернатих: лиску, мартину середземноморського, попелюху, черню морську, морського голубка, крячку рябодзьобу, річкову крячку, чайку-реготуху, великого баклана, лисуху, крякву, червоноголового нирка, турухтана, чорнозобика.

Серед них є і рідкісні – пелікан рожевий, чапля, лебідь-шипун, орлан-білохвіст, дрохва, дерихвіст лучний та інші.

На островах Круглий та Довгий виявлено єдине у басейні Середземного моря місце гніздування представника арктичної фауни – гаги звичайної, яка занесена в Червону книгу України.

Угіддя є також важливим для нагулу та нересту багатьох видів риб.

Ягорлицька затока, площа 40 тис. га, з них 10,6 тис. гектарів – на Миколаївщині і в Херсонській області – 29,4 тис. га, широта 46° 24' , довгота 31° 53', межує з Тендрівською затокою, складаючи практично один комплекс. Заповідна акваторія в 5 разів перевищує за своїм розміром заповідну територію. Тендрівська та Ягорлицька затоки завдяки особливостям їх гідрологічного, гідрохімічного та гідробіологічного режимів є унікальними водоймами північно - західної частини Чорного моря. Берегова лінія Тендрівської та Ягорлицької заток має багато дрібних заток, озер, які заросли водно-болотною рослинністю, на узбережжі – ценози пустельних степів, солончаків.

Обидві затоки є місцем найбільшої концентрації водоплавних та коловодних птахів на гніздуванні та під час перельотів – до 100 тис. пар, а під час осінніх міграцій кількість птахів досягає 1 млн. особин щоденно.

Соленість Ягорлицької затоки змінюється в межах 16-22‰ для поверхневих і 18-22‰ для придонних горизонтів. Температурний режим води затоки доволі постійний. Середньорічні температури коливаються від 10,5 до 12,5°. Весняний перехід температури води через 10° зазвичай спостерігається у квітні. Максимальний прогрів (до 26-30°) відмічений в серпні. Осінній перехід температури води через 10° відмічений в листопаді.

Література

Чорноморський біосферний заповідник. Кінбурнська коса// Заповідні місця Миколаївщини: фотоальбом/ заг. ред. О. М. Гаркуші; текст В. Ю. Пучкова; фото В.М.Андрієвського, О. О. Кремка. – Київ: Комп'ютерні системи, 2002. – 106 с.: ілюстр.

* * *

Голубева Т. Заповедные места Кинбурна в конкурсе «7 природных чудес Николаевщины» / Т. Голубева // Южная правда. – 2009. – №97(8 сент.). – С.1,4.

Маршрут четвертий:

Регіональний ландшафтний парк «Тилігульський»

1995 року з метою збереження та раціонального використання узбережжя і прилеглих акваторій лиману в межах Березанського району Миколаївської області, за рішенням Миколаївської обласної ради №8 від 28.04.95, було створено регіональний ландшафтний парк

«Тилігульський», загальною площею 8195,4 гектара, з яких 4755,3 займає акваторія лиману, інше – степова зона.

Тилігульський лиман знаходиться на межі Миколаївської та Одеської областей і вважається одним з найчистіших лиманів Північно-Західного Причорномор'я. Він має звивисту форму і тягнеться з півночі на південь. Його довжина сягає 60 км, ширина – до 4,5 км, максимальна глибина – 21 м, прозорість води – до 7 м.

У верхів'я лиману впадає річка Тилігул. Це найглибший і найпрозоріший лиман нашого регіону, який відділений від моря широким піщаним пересипом. Їх з'єднує лише штучно створений канал.

Вражає ландшафтне багатство. Піщані коси й острови, заливні луки, очеретяні зарості, степові ділянки, байрачні ліси, акваторія сприяють біологічному різноманіттю. Флора налічує 624 види рослин, з яких 22 види занесені до Червоних книг – національної, міжнародної. В лимані виявлено 208 видів водоростей. Орнітофауна лиману налічує біля 200 видів. Фауна теж різноманітна: 30 видів риб, 5 – земноводних, 7 – плазунів, 26 – савців, безліч видів безхребетних. Близько 40 видів хребетних тварин занесені в Червону книгу України – це полози – жовточеревий і Палласів, горностай, борсук, тхір степовий, косар, коровайка, чапля жовта, орлан білохвіст, ходуличник, пісочник морський, кулик-сорока і багато інших. На лимані зустрічається більше 100 видів живих істот, які охороняються Бернською та Боннською конвенціями, занесені в Європейський Червоний список і регіональний охоронний список Миколаївської області. Тилігульський лиман постановою Кабінету Міністрів України включений до списку водно-болотних угідь міжнародного значення і має статус території, важливої для мешкання водоплавних птахів.

На Тилігульському лимані зустрічається близько 280 видів птахів, з яких 116 гніздяться, 233 мігрують, а 123 живуть взимку. З них 47 видів внесені до Червоної книги України та інші природоохоронні списки. Тут гніздиться огара, малий баклан, жовта чапля, косар, кулик-ходуличник, зустрічаються і дрохви, через лиман також проходить міграційний шлях птахів. При перельотах вони тут зупиняються, знаходять їжу, формуються у зграї. «Рослинне» життя парку теж багате – тут росте грецький пролісок (ще його можна зустріти тільки на островах Егейського моря), пізньоцвіт

анкарський (росте переважно в Туреччині, але характерний тим, що квітне коли йому надумається, – наприклад, цього року зацвів на Тилігулі в січні), леонтиця одеська, тюльпан Шренка, багато видів ковили. Окрім цього на Тилігульському лимані є лікувальні грязі, які широко використовуються для лікування опорно-рухового апарату, нервової системи, захворювань шкіри та ін. Їх запаси перевищують 14 мільйонів тонн, вважаються найбільшими не тільки в Україні, але і в СНД. Тилігульські грязі могли б перетворити цю місцевість на могутню курортну і лікувальну зону.

На території парку знаходяться також археологічні пам'ятники, поселення і кургани, датовані XVI – XIII ст. до н.е.

Регіональний ландшафтний парк «Тилігульський» – це об'єкт природно-заповідної фундації України місцевого значення, який, згідно з Законом України, охороняється як національне надбання і розглядається як складова частина світової системи природних територій і об'єктів, які знаходяться під особливою охороною. З 2003 року парк включений до програми Регіонального орнітологічного моніторингу (РОМ).

Його флора і фауна ще недостатньо вивчені і використані. Парк ще розвиватиметься. Поки наукові і адміністративні співробітники працюють над удосконаленням своїх досліджень, піклуються про охорону природного куточка, Тилігульський лиман і степ живуть своїм життям. Кожну зиму рослини, живі істоти завмирають на якийсь час або ховаються від холодів, щоб вижити, весною – прокидаються, проростають, в'ють гнізда і будують заново будиночки, щоб все почати спочатку: дати потомство, витримати до дозрівання на сонці зернятка і продовжити своє життя.

Література

Болтенко О. А. Біорозмаїття Тилігульського лиману / О. А. Болтенко, О. А. Новокрещенов, К. О. Редінов // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. V Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв: Атол, 2004. – С. 12.

Заповідні місця// Реферати без проблем. Миколаїв та Миколаївська область: метод. посібник для учнів серед. шкіл. / упоряд. Г. Гінкул, О. Ільницька, М. Аулова. – Миколаїв: Видавець Ганна Гінкул, 2006. – С.60– 66.

Тилігульський лиман. Коблеве // Заповідні місця Миколаївщини: фотоальбом/ заг. ред. О. М. Гаркуші; текст В. Ю. Пучкова; фото В.М. Андрієвського, О. О. Кремка. – Київ: Комп'ютерні системи, 2002. – 106 с.: ілюстр.

Редінов К. О. Орнітофауна регіонального ландшафтного парку «Тилігульський» в гніздовий період/ К. О. Редінов // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. VII Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2008. – С. 36 – 40.

Редінов К. О. Орнітофауна Тилігульського лиману: стан вивчення, моніторинг, питання охорони / К. О. Редінов // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. V Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв: Атол, 2004. – С. 13 – 16.

Редінов К. О. Природоохоронна цінність Тилігульського лиману/ К.О. Редінов // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. VII Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2008. – С. 33 – 36.

Редінов К. О. Рідкісні види птахів на Тилігульському лимані/ К.О.Редінов // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. VI Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2006. – С. 321 – 323.

Редінов К. О. Рідкісні види птахів на Тилігульському лимані / К.О.Редінов // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. VI Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2006. – С. 321 – 323.

Редінов К. О. Природоохоронна цінність Тилігульського лиману / К.О. Редінов // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. VII Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2008. – С. 33 – 36.

* * *

Вірич В. Вразливий Тилігул/ В. Вірич: [РЛП «Тилігульський»]/Урядовий кур'єр. – 2008. – №38(27 лют.). – С.10.

Ерєміна Е. Бедному народу природа не належить: [проблеми «Тилігульського» ландшафтного парку]/ Е. Ерєміна //Южная правда. – 2005. – №53(21 мая). – С.4.

Криницкий О. Открываем новые курорты Николаевщины: [РЛП «Тилігульський»]/ О. Криницкий //Имена, создающие мир. – Николаев. – 2008. – №6. – С. 31.

Наточа Е. Один день в РЛП «Тилігульський»/ Е. Наточа //Вечерний Николаев. – 2006. – №82(15 июля) . – С.3.

Селиваник С. Оазис южных степей: [РЛП «Тилігульський»]/ С.Селиваник //Вечерний Николаев. – 2006. – 7 марта. – С.3.

Толочик П. У краю пролісків і диких тюльпанів: [про роботу РЛП «Тилігульський»]/ П. Толочик // Рідне Прибужжя. – 2008. – №20(21 лют.).– С.1.

Тонковид В. Тилигульський лиман мог бы стать «золотым»...: [до 10-річчя РЛП «Тилигульський»]/ В. Тонковид // Вечерний Николаев. – 2005. – №57(21 мая). – С.2.

Тюрін А. Тилигул: як знайти баланс між природою та людиною?/ А.Тюрін // Рідне Прибужжя. – 2008. – №15(9 лют.). – С.2.

У природи нет плохой погоды: [Тилигульський лиман – ще один «претендент» на звання одного з «7 природних чудес Миколаївщини»] // Рідне Прибужжя. – 2008. – №139(6 груд.). – С.2.

Ярославский И. У природы нет плохой погоды: [Тилигульський лиман – «претендент» на звання одного з «7 природних чудес Миколаївщини»] / И. Ярославский // Южная правда. – 2008. – №137(4 дек.). – С.8.

Маршрут п'ятий:
Регіональний ландшафтний парк
«Гранітно-степове Побужжя»

Регіональний ландшафтний парк «Гранітно-степове Побужжя» знаходиться на північному заході Миколаївської області. Парк охоплює річкову долину Південного Бугу і каньйоноподібні долини його приток— Великої Корабельної, Бакшали, Мертвоводу— у межах Миколаївської області. Простягається на 70 км від південної частини Первомайська до с. Олександрівка Вознесенського району.

Утворений він 1994 року рішенням Миколаївської обласної ради і розташований на території Первомайського, Арбузинського, Доманівського та Вознесенського районів. Площа парку — 6267 га.

Гранітно-степове Побужжя – одна з найдавніших ділянок суші Євразії, яка не занурювалась в морські глибини вже впродовж 60 мільйонів років і відігравала роль одного з центрів видоутворення Причорномор'я. Гранітно-степове Побужжя – це справжня гірська країна серед Українського степу. Парк знаходиться на дуже старій в геологічному відношенні ділянці земної поверхні. Прорізаючи південний

відріг стародавніх гір, Південний Буг на відстані майже 40 км протікає долиною з крутими скельними берегами, висота яких іноді досягає 40-60 м. Бушуючи водопадами, ревуть 12 крупних порогів, які в історичному минулому називали тут брояками.

На території ландшафтного парку, в долині Південного Бугу, між селами Мигія і Олександрівка знайдено майже 100 археологічних пам'яток, які представляють безперервний хронологічний ряд від палеоліту (датовані 30000 років до н. е.) до часів формування слов'янського етносу. Особливий інтерес представляють залишки поховань різних народів – кіммерійців, трипільців, сарматів, древніх слов'ян, римлян. На території парку розташовано відоме урочище Бузький Гард – залишки поселення козаків. На сьогоднішній день це останні автентичні ландшафти володінь знаменитого Війська Низового Запорізького, своєрідний оберіг козацької старизни – національна святиня.

Гранітно-степове Побужжя – один з центрів біорізноманітності Причорномор'я – характеризується унікальною екосистемою зі значною кількістю реліктів та ендеміків з рослин та тварин середземноморського та гірсько-альпійського походження. Виявлено 86 представників флори і фауни, занесених до Червоної книги України та Європейського Червоного списку.

Місцева флора налічує близько 900 видів судинних рослин. У їх числі ряд прибузьких і причорноморських ендеміків, а також реліктів різних геологічних епох. Багато хто з них потребує спеціальної охорони, 27 видів занесено до Червоної книги України. Декілька видів включено до Європейського Червоного списку, зокрема оносма гранітна, мерінгія і гвоздика бузька. Під кінець жаркого липня, коли більшість степових рослин вже посохли, зацвітає тирса (ковила волосиста). У межах регіонального ландшафтного парку збереглися майже всі види ковили (латинська назва – *Stipa*) рівнинної України.

Гранітно-степове Побужжя є місцем мешкання для багатьох рідкісних і зникаючих тварин. За оцінками фахівців, тільки комах на території Гранітно-степового Побужжя мешкає не менше 9 тисяч видів, 51 з них занесений до Червоної книги України. Серед них дибка степова, жук-олень, вусач великий дубовий, морітус темний, махаон, подалірій, поліксена, сколія велет, бджола-тесляр звичайна, мегахіла кругла, волочниця велетенська та інші. Крім того, це ще й найбільший і найважливіший резерват диких комах-запилювачів і комах-ентомофагів у Північно-Західному Причорномор'ї, банк безцінного генофонду для селекційної роботи майбутнього.

Місцева фауна хребетних налічує близько 300 видів. Серед них слід особливо виділити унікальний комплекс риб порожистої частини Південного Бугу (більше 35 видів). Поряд із поширеними видами тут мешкає марена дніпровська — дивовижно красива, сильна тварина, для якої, на жаль, це останній притулок на Землі. Усього в Гранітно-степовому Побужжі зареєстровано 15 видів хребетних тварин, занесених до національної Червоної книги та Європейського Червоного списку. Серед них: шемая дунайська, марена дніпровська, полоз лісовий, жовтобрюх, балобан, орел-карлик, видра річкова, борсук тощо. Внаслідок суцільної розораності прилеглих земель, для більшості видів тварин каньйон став останнім притулком.

Гранітно-степове Побужжя має унікальний рекреаційно-оздоровчий потенціал. Тут зосереджені значні запаси лікувальних радонових вод. Вже багато років Бузькі пороги є Меккою водних туристів. В урочищі Протич розташована одна з кращих в Європі природних трас водного слалому. Прямовисні скелі каньйону — улюблене місце змагань скелелазів. Саме тому кожне літо тут розташовуються виїзні табори слаломних шкіл з різних регіонів України.

Література

Васильєва М. Ф. Национальный ландшафтный парк «Гранитно-степное Побужье»: география и проблема гидротехнических сооружений/ М. Ф. Васильєва // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. VII Миколаївська обласна краєзнавча конференція. — Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2008. — С. 41 — 43.

Гранітно-степове Побужжя // Заповідні місця Миколаївщини: фотоальбом/ заг. ред. О. М. Гаркуші; текст В. Ю. Пучкова; фото В.М.Андрієвського, О. О. Кремка. — Київ: Комп'ютерні системи, 2002. — 106 с.: ілюстр.

* * *

Гетьман В. Гранітно-степове Побужжя: славна історія і ганебне сьогодні/ В. Гетьман // Вечерний Николаев. — 2007. — №130 (30 окт.). — С.3.

Гетьман В. На заповідних теренах Побужжя/ В. Гетьман // Географія та основи економіки в школі. — 2007. — №7. — С. 52–53.

Гетьман В. Чи буде майбутнє у Гранітно-степового Побужжя?/ В. Гетьман // Урядовий кур'єр. — 2007. — 28 листопада. — С. 17.

«Гранитно-степное Побужье» нужно спасать // Вестник Прибужья.— 2005. — №14 (2 апр.). — С.9.

Гранитно-степное Побужье // Вестник Прибужья. — 2005. — №3 (15 янв.). — С.4.

Демченко Т. В. Про Звернення депутатів Миколаївської обласної ради до Президента України щодо ситуації зі сворення на базі регіональних ландшафтних парків «Кінбурнська коса» та «Гранітно-степове Побужжя» національних природних парків «Білобережжя Святослава» та «Бузький Гард»: Рішення від 16 квітня 2010 року №26/ Т. В. Демченко // Рідне Прибужжя. – 2010.– №44 (22 квіт.). – С. 2.

Кулаков В. Каньоны Мертвовода/ В. Кулаков // Южная правда. – 2008. – №104 (18 сент.). – С.8.

Кулаков В. Пороги Южного Буга/ В. Кулаков // Южная правда. – 2008. – №99 (6 сент.). – С.4.

Лысюк В. Даёшь заповедные земли: [Гранитно-степовое Побужье]/ В. Лысюк // КРИК. – 2006. – №28 (12 июля). – С.1, 2.

Минэкологии и Минкультуры выступают за сохранение уникального заповедника в Николаевской области: [«Гранитно-степное Побужье»] // Николаевские новости. – 2006. – №47 (19 апр.). – С.8.

Островская М. Гранитно-степное Побужье-природное чудо Украины!: [РЛП вошел в список лучших заповедных территорий Украины и стал одним из «7 природных чудес Украины»]/ М.Островская// Южная правда. – 2008. – №95 (28 авг.). – С.1, 5.

Селиваник С. Мигея – чудо в Николаевской области/ С. Селиваник // 20 хвилин. – 2008. – №1 (10 янв.). – С.25.

Сергеева В. Партия зелёных Украины: «Экономически выгодно то, что экологически чисто!»: [Партия зелёных о затоплении земель регионально-ландшафтного парка «Гранитно-степное Побужье»]/ В.Сергеева // Южная правда. – 2006. – №77 (13 июля). – С.2.

Тонковид В. "Гранитно-степное Побужье"-одно из семи природных чудес Украины!/ В. Тонковид // Вечерний Николаев.– 2008. – №97 (30 авг.). – С. 3.

Україні потрібен Гард!: [Урочище Гард] // Культура і життя.– 2007.– №25 (20 черв.). – С.2.

Школярів І. Край чудесний, але поки що не «національний»/ І.Школярів // Урядовий кур'єр. – 2008. – 11 липня. – С. 6

Маршрут шостий::
Національний природний парк
«Бузький Гард»

Указом Президента України від 30.04.09 №279/2009 «Про створення національного природного парку «Бузький Гард» з метою збереження, відтворення і раціонального використання унікальних природних та історико-культурних комплексів у басейні Південного Бугу на території

Арбузинського, Братського, Вознесенського, Доманівського та Первомайського районів Миколаївської області створено національний природний парк «Бузький Гард».

Національний природний парк «Бузький Гард» є першим на території Миколаївської області об'єктом природно-заповідного фонду, який отримав такий статус. «Бузький Гард» засновано на базі регіонального ландшафтного парку «Гранітно-степове Побужжя», установлена площа національного природного парку становить

6138,13 гектарів, з яких 2650,85 гектара надано парку у самостійне користування.

Назва парку походить від слова «гард»-спеціальної споруди для вилову риби, що використовувалася за козацької доби. Бузький Гард – ця історична назва козацької паланки Війська Запорозького, яка розташовувалася на місці злиття річок Великий Ташлик і Південний Буг.

У 2006 році урочище Гард з прилеглими островами, порогами, скелями та древніми балками включено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України як «Історичний ландшафт центру Буго-Гардівської паланки Війська Запорозького». Раніше ця територія увійшла до складу регіонального ландшафтного парку «Гранітно-степове

Побужжя». Територія парку є центральним елементом Бузько-степового біосферного центру та місцем найбільшої концентрації біологічного різноманіття, природних та історичних ландшафтів, археологічних пам'яток. Тут розташовано найбільш потужний на Південному Бузі каскад порогів, довжина якого сягає 500 метрів.

Головне достоїнство – первозданність і незайманість. Сказати, що тут красиво – нічого не сказати. Бузький Гард – живописний глибокий каньйон з крутими скелястими берегами, серед гранітних «брил» якого тече Південний Буг, створюючи наймогутніший поріг на річці. З лівого берега нависають три великі скелі: Брама, Сова і Пугач. Ці козацькі назви дійшли і до наших часів, а ще – Гардовий поріг, балки Сокурова, Клепана та ін. Скеля Пугача може приголомшити будь-кого – немов безмовний вартовий, нависнула вона над річкою. У скелі три голови, які розташувалися одна під другою: зубаста «ведмедяча» і дві «людські».

Місцеві жителі затверджують, що сама природа створила цей пам'ятник доблесті запорізьким козакам і їхньому ватажку Пугачу.

Посередині річки лежить зарослий і безлюдний острів Гардовий. Деревя і густа трава приховують сліди минулої присутності людини. З правого берега у вируючий потік річки впадає струмок з Сокурової балки, створюючи межу стародавньому поселенню. Археологи, провівши розкопки, в культурному шарі знайшли кістки великих риб і раковини з'їдених молюсків.

Соковита зелень трав, дерев і чагарників. Місцева флора налічує близько 900 видів рослин, 28 з яких занесені в Червону книгу України. Фауна представлена 300 видами хребетних, майже 9 тисячами видів комах, що мешкають на даній території, 51 з них занесений в Червону книгу України. Є і рідкісні риби, які мешкають тільки в порогах (наприклад, морена дніпровська).

Створення національного природного парку «Бузький Гард» дозволить захистити унікальні й рідкісні породи рослин, птахів, рептилій, риб. Наприклад – мерингії бузької, популяція якої знаходиться тільки на території Гранітно-степового Побужжя, смолівки бузької, десяти видів ковили і багато інших рослин. В наших краях водиться лісовий полоз (одна з найкрасивіших змій Європи), ящірка зелена, орел-карлик, легендарна риба вирезуб.

Унікальність Бузького Гарда вже ні в кого не викликає сумнівів. Неповторна природа й історія роблять його неперевершено привабливим місцем для туристів не тільки з України, СНД, але і країн дальнього зарубіжжя. Адже недарма Бузький Гард – серце Гранітно-степового Побужжя – називають не інакше, як Українською Швейцарією. Головне – уберегти її від загрози зникнення.

Література

Гранітно-степове Побужжя // Заповідні місця Миколаївщини: фотоальбом/ заг. ред. О. М. Гаркуші; текст В. Ю. Пучкова; фото В.М.Андрієвського, О. О. Кремка. – Київ: Комп'ютерні системи, 2002. – 106 с.: ілюстр.

* * *

В Николаевской области создан национальный парк «Бугский Гард»// Николаевские новости. – 2009. – №55 (6 мая). – С.8.

Дачевская Л. Чудеса Прибужья: [номінант на звання одного з «Семи природних чудес Миколаївщини» – Бузький Гард]/ Л. Дачевская //Наш город. – 2009. – №17 (29 апр.). – С.9.

Игнатчук В. «Бузький Гард» – перший національний природний парк в області/ В. Игнатчук // Южная правда. – 2009. – №50(14 мая). – С.3.

Кулаков В. На Бугском Гарде.../ В. Кулаков // Южная правда. – 2009.– №34 (26 марта). – С.6.

Наточа Е. Сквозь пороги и скалы – к национальному парку: [створено перший в Миколаївській області національний природний парк "Бузький Гард"]/ Е. Наточа // Николаевские новости. – 2009. – №50 (9 мая). – С.3.

Общественность – против затопления урочища Гард // Вечерний Николаев. – 2006. – №67 (8 июня). – С.4.

Парнікоза І. Чи збережемо Гард?/ І. Парнікоза // Паросток. – 2006. – №2. – С. 20 – 22.

Подгорный Р. Будет ли признан Бугский Гард "чудом" Николаевщины?/ Р. Подгорный // Южная правда. – 2009. – №48 (30 апр.).– С.7.

Створено перший на території Миколаївської області національний природний парк "Бузький Гард" // Рідне Прибужжя. – 2009. – №53 (19 трав.). – С.2.

Турецкая Н. Вблизи Николаева обнаружили "маленькую Швейцарию"? : уникальная по историческому и природному наследию земля чудесным образом создала... памятник запорожским козакам: [про урочище Бузький Гард]/ Н. Турецкая // Аргументы и факты в Украине. – 2009. – №21 (май). – С. 13

Чиженко А. Бузький Гард: залога від простих людей?/ А. Чиженко // Рідне Прибужжя. – 2009. – №92 (22 серп.). – С.2.

Ястребова И. По следам ватажка Пугача: на севере Николаевской области находится удивительная по красоте, уникальности природы и исторических святынь земля: [Бузький Гард]/ И. Ястребова // Николаевские новости. – 2009. – №55 (6 мая). – С.4.

Маршрут сьомий: Мигіївський каньйон

Нижче села Мигія Первомайського району річка Південний Буг глибоко вривається в докембрійські породи Українського кристалічного щита і утворює вузьку каньйоноподібну долину з високими скелястими берегами та порожистим руслом. У народі цей мальовничий гірський ландшафт серед степової рівнини називають ще «Бузькою Швейцарією». За багатством рослинного і тваринного світу згаданий куточок не має собі рівних у Північно-Західному Причорномор'ї. Нещодавно територія каньйону увійшла до складу національного природного парку «Бузький

Гард». Легендарні місця Мигіївського каньйону – скеля Пугач, Турецький стіл, Гайдамацький острів, пороги Гард – відображають історію краю, пам'ятають скіфів і стародавніх греків, гайдамаків, запорозьких козаків і турецьких завойовників.

Найбільш виразно «чудовість» природного об'єкту виявляється в наявності вируючої води, що мчить через знамениті пороги від Мигії до Южноукраїнська. Ці пороги являють собою величезний гуманістичний ресурсний потенціал.

Південний Буг, відомо, славився серед запорізького козацтва. Одна з найбільших адміністративних одиниць Запорізької Січі – Буго-Гардівська паланка – розташована саме тут. Річка була другою за значенням після Дніпра-Славутича, а пороги її як козацькі святині були відомі по всьому запорізькому краю.

Найбільші каскади порогів – Компанійська Брояка і Запорізька Брояка – оточені не тільки ореолом сакральності в таких її елементах, як Протичанська Скеля, або Висока Скеля, але й утворюють єдине ціле, що стоїть над окремими одиницями ландшафту, які несуть свій образ і своє значення.

Запорізька Брояка – величезна скеля, висотою понад 32 метрів і завширшки близько 21 метра, яка подібно штучному мосту, перекинута з одного берега на другий. Вода, що біжить по річці, зустрівши на своєму шляху нездоланну перешкоду у вигляді Запорізького Порогу, розливається на обидва боки, розмиває собі невеликі жолоби між скелями і зі страшним ревінням рветься вперед.

В урочищі Протич, між Протичанською Скелею і островом Запорожця Багача, з лівого боку, і правим берегом знаходяться Козацькі, або Червоні Ворота. На початку Запорізького Порогу – острівець Непроступний, а зовсім поряд розташована зручна Ониськина Пристань, де колись стояли на приколі знамениті запорізькі «чайки», яким не були страшні Бузькі пороги. Нижче за течією розташовані Щурова Скеля, Калинів острів і острів Любові, найромантичніший з усіх. Звичайно, що про кожний елемент ландшафту існує своя легенда, і кожна така легенда пов'язана з героїчними справами «славних козаків запорізьких» або «славних гайдамаків-визволителів».

Два кілометри швидкими порожистими водами байдарка проходить за хвилини півтори-дві, і ось серед урочища Дідова Балка підноситься легендарна Гордонова Скеля (або Скеля Святого Михайла), течія швидко

відносить нас за Вільховий острів до знаменитої скелі Пугач, з якою, згідно з легендою, оточений ворогами однойменний козацький ватажок стрибав у воду разом з конем. Скелі Кагла, Блоква, судячи з епічних переказів, – священні місця.

У верхній частині Мігійського каньйону ландшафт долини овіяний славою гайдамацького руху: острів Козака Мамає, острів Козака Мігія, скеля Гайдамацьке Сидіння, Турчинова Могила, скеля Москалів Горб, скеля Голова Пугача.

Посередині річки виділяється весь зарослий і з віковими деревами великий Компанійській острів. Довгий час саме він був «головним осередком гайдамацького руху», а в повстанському Чорному лісі Бузькі гайдамаки навіть мали свій кіш «під орудою Гната Голого».

Щороку, весною і влітку, сюди приїжджають сотні людей, які бажають гарно провести час, злитися з природою. Нічліг в наметах під зірками і їжа з багаття додають особливий колорит і заряджають позитивними емоціями.

Гарт, Червоні ворота, Інтеграл... Ці імена знайомі всім водним спортсменам не тільки рідної України, але і Європи. Тут все дихає багатовіковою історією. Скелі, ущелини, пороги, балки. Весь цей історичний ландшафт – просто знахідка для вітчизняного водного слалому. Саме в цьому місці, від початку весни і до осені, спортсмени розбивають намети на берегах живописного Південного Бугу. Спритні байдарки і швидкі катамарани, надувні рафти і жваві човники снують туди-сюди за течією річки, але всі без винятку плывуть завжди лише в

одному напрямі. Пройти Верхні Мігійські пороги – мрія будь-кого! Червоні Ворота, він же Інтеграл, створені неначе спеціально для молодосвідчених туристів і гостей тутешніх місць, але Гарт чекає тільки найсміливіших і відчайдушних. Потужність і велич Гарту просто вражає. А велика кількість «червонокнижних» рослин і тварин – ще більше. Розкішна рослинність берегів, царствені тополі і кучеряві верби, зарості чагарника являють собою незвичайний контраст в квітучим лукам, високим скелям і майже білим полям під пекучим сонцем Мигії! Тільки в Мигії можна відчути себе справжнім завойовником стихії!

Література

Гранітно-степове Побужжя // Заповідні місця Миколаївщини: фотоальбом/ заг. ред. О. М. Гаркуші; текст В. Ю. Пучкова; фото

В.М.Андрієвського, О. О. Кремка. – Київ: Комп'ютерні системи, 2002. – 106 с.: ілюстр.

Карпенко В. Мигія – «моя земля» / В. Карпенко // Карпенко В. Скарби південного степу/ В. Карпенко. – Одеса: Маяк, 1978. – С. 98 – 105.

* * *

Главное чудо для туристов: [Мигія стала переможцем міжнародного інтерактивного конкурсу під назвою "Дива землі Святого Миколая"] // Южная правда. – 2007. – №148 (29 дек.). – С.1.

Гранитно-степное Побужье: [розповідь про Мигію] // Вестник Прибужья. – 2005. – 15 янв. – С. 4.

Кулаков В. Пороги Южного Буга/ В. Кулаков // Южная правда. – 2008. – №99 (6 сент.). – С.4.

Селиваник С. В Мигею захочется вернуться всегда/ С. Селиваник // 20 хв. – 2008. – №26 (10 июля). – С.32.

Селиваник С. Мигея – чудо в Николаевской области/ С. Селиваник // 20 хв. – 2008. – №1 (10 янв.). – С.25

Село Мигію признали чудом: [переможець інтерактивного конкурсу під назвою «Дива землі Святого Миколая»] // Николаевские новости. – 2007. – №155 (26 дек.). – С.1.

«Стогін-камінь», або «Турецький стіл»: [легенда про камінь] // Рідне Прибужжя. – 2004. – 4 груд. – С. 3.

Христова Н. Мигия. Зимний пейзаж: [Мигія стала переможцем в інтерактивному конкурсі «Дива землі Святого Миколая»] / Н. Христова // Вечерний Николаев. – 2007. – №154 (25 дек.). – С.2. – (12 чудес Николаевщины)

Христова Н. На уик-энд в Мигію/ Н. Христова // Вечерний Николаев.– 2007. – №65 (5 июня). – С.3.

Маршрут восьмий:

Петропавлівський та Актівський каньйони

Петропавлівський та Актівський каньйони знаходяться в долині річки Мертвовод між селами Петропавлівка Братського району та Актове

Вознесенського району. Каньйони Мертвовода – складова частина заповідника: регіонального ландшафтного парку «Гранітно-степове Побужжя». Це унікальний природний комплекс лісової і водної екосистеми в з'єднанні з комплексом скель і гранітних валунів, розташованих на одній з найстаріших ділянок суші Євразії і єдиний в Європі, який за своїми геолого-ландшафтними показниками в мініатюрі з величезною точністю нагадує знамениті каньйони Північної Америки.

Тут є водоспади, кам'яні потоки, могутні гранітні стовпи та валуни, прямовисні скелясті береги і провалля. А тихі незаймані води Мертвоводу населяють дикі качки, чирки, у річці багато риби: короп, карась, щука, тараня, окунь. Це один із найкрасивіших куточків дикої природи Миколаївщини.

Гранітні скелі тут у висоту досягають 30–50 метрів, а глибина каньйону до 40—50 метрів. Ця місцевість не опускалася в морські глибини протягом 60 мільйонів літ, звідси – велика кількість унікальних об'єктів живої природи. Цілюще, настояне на ароматі трав повітря і первозданне нагромадження скель. Особливо привабливі каньйони весною, до літньої засухи. Байрачні ліси, суничні поляни. Первоцвіти і ендеміки, смарагдове моховиння і лишайники на скелях. Ковилові степи. Багато червонокнижних видів рослин, що охороняються, і рідкісних.

Завдяки крутим скелястим схилам на Мертвоводі місцями ще збереглися до сьогоднішнього прадавні природні ділянки зі швидкоплинною водою й заростями лепехи. Місцева флора налічує близько 900 видів рослин, 26 з яких занесені до Червоної Книги України, 4 — до Європейського Червоного списку. У каньйоні ріки Мертвовод поблизу села Актове знаходиться основне на планеті місцезростання реліктового і ендемічного виду – меринги бузької, а на лівому березі ріки Мертвовод знайдено вид папоротей, єдине місцезнаходження яких у Степовій зоні України підлягає охороні й подальшим дослідженням. З інших рідкісних рослин варто відмітити також очиток Борисової, гвоздику бузьку, голонасінник одеський, пирій ковилистий, які, як і мерингія бузька, занесені до Світового червоного списку. Дуже цікавими є знахідки гірсько-лісових папоротей – фегоптериса з'єднуючого та голокучника дубового. Вони знаходяться у степовій зоні України лише на околицях села Актове.

Межиріччя Інгулу і Бугу звалося колись Степом Мертвих, можливо, за величезну кількість курганів різних епох. Щодо походження назви Мертвовод існує багато легенд. Одна з них оповідає, що якимось місцеві жителі вирішили покласти край татарським набігам. Вони зварили отруйний відвар з трав і вилили його в річку вище за течією від табору

татар, внаслідок чого багато хто з них помер. За іншою версією, назву річка отримала після страшної битви запорізьких козаків з турками, після якої через тіла убитих не було видно річкової води. Також ряд дослідників вважає що назва є незмінною з скіфських часів і вважає, що за течією Мертвовода відправляли в останню путь скіфських правителів.

Річка Мертвовод створила своєю течією унікальний каньйон. Геродот Галікарнассський писав про притоку Гіпанісу (р. Південний Буг) – струмка Еksamпей, що неначебто означає «Священні шляхи» (р. Мертвовод). Каньйон – це прірва серед голого степу, гранітна безодня в кристалічному щиті, на дні якого дзюрчить струмок Еksamпей.

Химерна витіюватість русла Мертвовода (від великої концентрації сірководня у воді), прямовисні стіни, вражаюча велич гранітно-базальтових скель і унікальна природна краса привертають туристів-дикунів зі всієї Європи. Складний рельєф місцевості не дає можливості сплаву річкою, проте він привабливий для прихильників екстриму, скелелазів і альпіністів.

Література

Гранітно-степове Побужжя // Заповідні місця Миколаївщини: фотоальбом/ заг. ред. О. М. Гаркуші; текст В. Ю. Пучкова; фото В.М.Андрієвського, О. О. Кремка. – Київ: Комп'ютерні системи, 2002. – 106 с.: ілюстр.

* * *

Кулаков В. Каньйони Мертвовода/ В. Кулаков //Южная правда. – 2008. – №104(18 сент.). – С.8.

Січко І. «Турецька ступа»: [легенда про каньйон Мертвоводу] // Рідне Прибужжя. – 2005. – 25 січ. – С. 4.

Маршрут дев'ятий:

Трикратьський ліс. Заповідне урочище «Лабіринт» і «Василева пасіка»

Справжнім багатством посушливого південного степу є Трикратьський ліс, який починається зразу ж за селом Трикрати, розташованим на півночі Вознесенського району, поблизу річки Мертвовод. Закладка лісу в цих місцях пов'язана з ім'ям Віктора Петровича Скаржинського – одного з піонерів і пропагандистів степового і полезахисного лісорозведення на півдні України. На початку ХІХ сторіччя він розбив у маєтку «Трикрати» недалеко від Вознесенська сад,

дендрарій, організував лісові розсадники. З роками ліс розрісся, змужнів. Складається Трикратський ліс з двох урочищ – «Лабіринт» і «Василева пасіка». Обидва вони охороняються законом, а з 1972 року отримали категорію державних заповідних урочищ.

«Лабіринт» і «Василева пасіка» мають особливе ґрунто- та водозахисне значення, служать місцем проживання багатьох тварин. Нещодавно ця територія увійшла до складу національного природного парку «Бузький Гард».

Урочище «Лабіринт» рішенням обласної ради затверджений пам'ятником садово-паркового мистецтва місцевого значення. Під охорону узяті всі до єдиного старі дуби і 247 гектарів лісового масиву. А починалось все з того, що В. П. Скаржинський в 1819 році біля свого маєтку на обох берегах річечки Арбузинки розпланував Лабіринт. Ліс закладався десятки років із наполегливістю й упертістю. З усіх усюд, навідь із заморських країв, надходили до степового села саджанці.

Через річку Арбузинку він поклав місток з тесаного граніту, штучними дамбами перегородив плин, створив химерні ставки, водоспади. Тут нараховувалося 40 гребель. Вода зрошувала луки, на березі Арбузинки з'явилися багатий фруктовий сад, виноградник, плантація шовковиці. Уражав своєю розмаїтістю дендрарій – тут росло понад 200 порід дерев. А на 400 гектарах був посаджений ліс, переважно дубовий. Він укоренився, прийшов через десятиліття до нас живим пам'ятником праці тисяч селян. Ці могутні дуби віком 120 – 170 років, – основна цінність урочища. Їх тут понад 350, кожний з них узятий на облік і охороняється законом. У дібровах живе багато птахів, особливо граків.

«Лабіринт» використовувався як парк, тут було висаджено багато квітів. Тільки бузку тут було висаджено понад 80 видів.

В. П. Скаржинським на Трикратському масиві були посаджені в 1825 році саджанці на схилах ярів, між гранітними скелями. Висаджували багато дубових жолудів, сіяли насіння інших дерев, кущів. Тільки навколо садиби Скаржинського в Трикратах було висаджено понад 300 видів дерев на площі понад 110 десятин. Через річку Арбузинку було обладнано багато перекидних містків.

Арбузинка в'ється між величними дубами, що створюють невеликі водні перепони. Річка ніби розбігається в різні боки, а потім знову зливається в єдине русло. Найбільший інтерес і цінність становить східна

частина масиву, де збереглися дерева перших років посадки. Ці посадки розташовані на першій річковій терасі з алювіальними чорноземами, що підстеляються на глибині 1–3 м гранітами та вапняками, які місцями виходять на поверхню. У роки, коли буває велика кількість зимових опадів, ця ділянка заливається паводковими водами, що досить значний час не сходять.

Недалеко від Трикрат по обох схилах безіменної балки простяглося на п'ять кілометрів ще одне урочище, «Василева пасіка», названа так на честь селянина Василя, який працював над її створенням.

Темним півколом цей масив охоплює село, немовби захищаючи від суховіїв. 252 гектара лісових угідь, закладених наприкінці ХІХ століття на берегах річки Арбузинки, знаходяться під охороною Вознесенського держлісгоспу.

Урочище ділиться на три частини, що непомітно переходять одна в іншу: «Василева пасіка», «Миронів сад» та «Виноградний сад». Посередині урочища знаходиться ставок, утворений джерелом. Багато тут водоплавних птахів, часто можна зустріти виводки диких гусаків і качок.

Тут ростуть дуби, осики. У «Мироновому саду» є єдина в Миколаївській області колонія сірих чапель. На деревах, майже на самих верхівках, десятки гнізд: самки висиджують пташенят, самці сидять поряд на гілках або поволі кружляють неподалеку.

Цікаво, що сірих чапель можна зустріти тільки тут, а в сусідніх урочищах вони не зустрічаються. Ця колонія знаходиться під охороною і має величезне орнітологічно-пізнавальне значення. Чому чаплі облюбували цей куточок, неважко здогадатися. Поруч ставок, та й по балці вода тече, місцевість болотяна, а відтак, гарна кормова база. Навколо розкинулися поля, і восени легко піймати полівку тощо.

Нещодавно в урочищі з'явилися фазани. Ці птахи надають велику допомогу хліборобам, знищуючи численних шкідників сільськогосподарських культур. Полювання на них заборонено.

Є визначна пам'ятка і в «Виноградному саду». Це могутній дуб. Але знайти його не просто. Ліс, спускаючись на дно яру, стає майже непрохідним. В самій низині над чагарниками росте могутній дуб 300-річного віку. Під його захистом виросло багато дерев. Прикрашають урочище і 80-100-річні дуби. Їх тут більше 250.

Густі зарості «Василевої пасіки», нагромадження скель, джерела з холодною кришталево-чистою водою надають їй неповторної краси. Тут росте багато лікарських рослин: валеріана, звіробій, чистотіл.

Для степової Миколаївщини ліс – велика рідкість і велике благо. По-перше, це надійний заслін вітрам-суховіям, а відтак, неоціненна допомога

хліборобам. По-друге, ліс серед степового роздолля, серед літньої спеки – острівець особливого мікроклімату, що приваблює і птахів, і звірів, і людей. Нарешті, лісовий оазис серед безкрайніх полів – краса неповторна!

Література

Веденеєва А. К. В. П. Скаржинский /А. К. Веденеєва // Історія Етнографія. Культура. Нові дослідження. V Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв: Атол, 2004. – С. 17 – 19.

Заповідні місця// Реферати без проблем. Миколаїв та Миколаївська область: метод. посібник для учнів серед. шкіл. / упоряд. Г. Гінкул, О.Ільницька, М.Аулова. – Миколаїв: Видавець Ганна Гінкул, 2006. – С.60– 66.

Заповідне урочище Лабіринт. Василева пасіка. Рацинівська дача// Заповідні місця Миколаївщини: фотоальбом/ заг. ред. О. М. Гаркуші; текст В. Ю. Пучкова; фото В.М.Андрієвського, О. О. Кремка. – Київ: Комп'ютерні системи, 2002. – 106 с.: ілюстр.

Карпенко В. Будь ласка, до Лабіринту... / В. Карпенко // Карпенко В. Скарби південного степу/ В. Карпенко. – Одеса: Маяк, 1978. – С. 21 – 27.

Карпенко В. Василева Пасіка / В. Карпенко // Карпенко В. Скарби південного степу/ В. Карпенко. – Одеса: Маяк, 1978. – С. 28 – 37.

Кремко А. Урочище «Василева пасіка». Урочище «Лабіринт» / А.Кремко // Кремко А. Заповедные места Николаевщины: фотоочерк / авт. текста и фото А. Кремко. – Одесса: Маяк, 1985. – С. 48 – 56.

* * *

Веденєєва Г. Лицар степової ойкумени: Віктор Петрович Скаржинський-піонер степового лісорозведення (до 220-ї річниці від дня народження)./ Г. Веденєєва // Рідне Прибужжя. – 2008. – №21 (23 лют.). – С.3.

Голубева Т. Выбираем 7 чудес Николаевщины: [Трикратьський ліс]/ Т.Голубева // Южная правда. – 2008. – №118 (21 окт.). – С.3.

Ивашко Е. “Верю в золотое будущее степи”: [урочище “Лабіринт”]/ Е. Ивашко // Южная правда. – 2004. – 18 дек.. – С. 2.

Игнатчук В. Трикрать: жемчужина южного края: [свято, присвячене Дню села Трикрать та 220-й річниці від дня народження В.П.Скаржинського]/ В. Игнатчук // Южная правда. – 2008. – №121 (28 окт.). – С.1, 4.

Христова Н. В Трикрать, к Скаржинскому/ Н. Христова // Вечерний Николаев. – 2007. – №143 (29 нояб.). – С.3. – (12 чудес Николаевщины)

Христова Н. Праздник в Трикратах: [свято на честь Дня села та до Дня народження В. П. Скаржинського]/ Н. Христова // Вечерний Николаев. – 2008. – №130 (13 нояб.). – С.5.

Ярошенко В. Леса Скаржинского/ В. Ярошенко // Вестник Прибужья.– 2005. – 28 мая. – С. 3.

**Маршрут десятиї:
Природний заповідник
«Єланецький степ»**

Багато чарівних куточків є на землях Миколаївщини. Один із таких розташований у 60 кілометрах від міста Миколаєва і займає цілісну систему балок та прилеглих до них ділянок у межах Єланецького та Новоодеського районів. Це ландшафтний державний заповідник «Єланецький степ».

Перший заповідний об'єкт в районі розміщення заповідника з'явився 1978 року, коли тут було організовано заказник місцевого значення «Роза» площею 300 гектарів. Саме з того часу бере початок історія збереження ділянок цілинного степу в Правобережній Україні. 1982 року вже на площі 976 гектарів, було оголошено ландшафтний заказник місцевого значення «Єланецький». 1990 року з ініціативи місцевих природоохоронців та українських вчених було прийнято рішення про резервування 2000 гектарів під майбутній заповідник. І, нарешті, 17 липня 1996 року Указом Президента України було створено природний загальнодержавний заповідник «Єланецький степ», який займає площу 1675,7 гектара.

Він був організований для охорони найбільшої в Північно-Західному Причорномор'ї ділянки цілинного степу і є першим та поки що єдиним степовим заповідником у Правобережній Україні. Тут збереглися в первозданному вигляді ландшафти, рослини, а також тварини, що мешкають в цих місцях вже тисячі років.

Із 70-х років минулого століття у заповіднику лишилися зоопарк та «Палац природи». Зоопарк був створений у заказнику «Роза» 1978 року за допомогою фахівців з «Асканії - Нова». Це огорожена ділянка степу площею 70 гектарів, де в напіввільному стані утримувалися бізони, кулани, олені плямисті та муфлони. «Палац природи» був побудований 1979 року з метою організації відпочинку та екологічної освіти дітей і юнацтва.

Постійних водотоків на території заповідника немає. По днищах балок проходять русла струмків, які наповнюються водою лише навесні та під час дощів і літніх злив. Незважаючи на відносно невеликі розміри, територія заповідника відзначається значним ландшафтним різноманіттям, що й зумовлює багатство його рослинного та тваринного світу.

Природна рослинність заповідника є надзвичайно багатою і різноманітною. Тут проростають різні види запашних степових трав, серед яких переважають степові та лучно-степові види. У заповіднику зареєстровано 5 видів мохоподібних, 29 – водоростей, 14 – лишайників, а також зростає 17 видів грибів.

До Червоної книги України занесено 17 видів рослин (5 видів ковили: волосиста, Лессінга, найкрасивіша, українська та вузьколиста, астрагал шерстистоквітковий, брандушка різнокольорова, шафран сітчастий, сон чорніючий, дрік скіфський тощо), 7 видів рослин, поширених у заповіднику, – занесені до Європейського червоного переліку (гвоздика ланцетна, смілка південнобузька, карагана скіфська, перлівка золотолускова та інші). На території заповідника нараховується 33 види ендемічних рослин (астрагал одеський, зіновать Скробічевського, гвоздика прибузька тощо).

Серед представників фауни заповідника більше половини – птахи, їх тут більше 120 видів. Значна їх частина облаштовує тут свої гнізда. Домінують жайворонки польовий та щеврик польовий, численними є чекан лучний, славка сіра, вівсянка садова, припутень та інші, трапляються сиворакша, кам'янка-танцюристка, шпак рожевий та лежень. Ще одна особливість тваринного світу заповідника полягає у значному поширенні тут хижих птахів, насамперед, дрібних соколів, лунів, сов. З інших рідкісних видів тут зустрічаються зміїд та орел-карлик.

На території заповідника та його найближчих околиць мешкає приблизно 1500 видів безхребетних тварин, з них 158 видів є рідкісними і потребують охорони. Більше третини їх занесено до Червоної книги України (ктир гігантський, 16 видів перетинчастокрилих, зокрема, сколія степова, джмелі: моховий, лезус, вірменський, глинистий і яскравий, 32

види метеликів тощо), а до Європейського червоного переліку занесено 8 видів безхребетних (зокрема, сатурнія грушева, товстун багатобугорчатий, дибка степова, плавунець широкий, п'явка медична тощо). Дуже цінним і різноманітним виявився комплекс комах – природних запилювачів рослин (дикі бджоли, джмелі тощо).

Загальна кількість зареєстрованих у заповіднику видів хребетних тварин становить 181 вид: 13 видів земноводних, 4 – плазунів, 142 – птахів, 22 – ссавців. З них 20 видів включено до Червоної книги (полози чотирисмугий та жовточеревий, шпак рожевий, канюк степовий, лелека чорний, сорокопуд сірий, борсук тощо).

Серед ссавців переважають дрібні гризуни. З хижих ссавців переважає лисиця, зустрічаються ласка, тхір степовий, інколи заходить вовк. З диких копитних в заповіднику мешкає козуля, зустрічається дикий кабан.

Місцевий ландшафт є диким первозданим степом, подекуди горбистим, подекуди поцяткованим ярами і балками, вкритими килимом з дикого іриса, чабрецю, молочаю. Ці чагарники – ідеальне житло багатьох тварин. Тут на території в 70 гектарів розташований справжній сафарі-парк, де мешкають численні олені, бізони, лані і кулани. У цілому на території заповідника живуть 11 видів тварин, занесених до Європейського червоного реєстру, 71 вид тварин, занесених до Червоної книги України.

Заповідник «Єланецький степ» має велике наукове та природоохоронне значення. Однак не менш важливим є сприймання його як частки ландшафту Правобережжя України, що в природному стані майже не зберігся. Головною і невід'ємною складовою цього ландшафту є тварини та рослини, які поки що не стали рідкісними, але зумовлюють зональну своєрідність регіону, і без них неможливо уявити собі степ. Зберегти цей ландшафт у всій його цілісності – головне завдання заповідника.

У заповіднику створена одна екологічна стежка довжиною 1,2 км, маршрут якої проходить біля вольєру зоопарку. Відвідувачі мають нагоду ознайомитися з історією появи заповідника, його рослинним і тваринним світом, побачити на власні очі спосіб життя мешканців вольєру. Маршрут по стежці діє з початку квітня до середини жовтня.

Література

Кремко А. Заказник Еланецкий» / А. Кремко // Кремко А. Заповедные места Николаевщины: фотоочерк / авт. текста и фото А. Кремко. – Одесса: Маяк, 1985. – С. 44 – 48.

Перлини Прибужжя // Заповідні місця Миколаївщини: фотоальбом/ заг. ред. О. М. Гаркуші; текст В. Ю. Пучкова; фото В.М.Андрієвського, О.О. Кремка. – Київ: Комп'ютерні системи, 2002. – 106 с.: ілюстр.

Редінов К. О. Природному заповіднику «Єланецький степ» – 10 років/ К. О. Редінов // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. VI Миколаївська обласна краєзнавча конференція. – Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2006. – С. 314 – 315.

* * *

Біднина М. Радгоспний заповідник: [заповідник «Роза»] / М.Біднина// Южная правда. – 1983. – 17 верес.

Комм Б. Бизоны, лани, куланы...: юбилей заповедника «Єланецький степ» / Б. Комм // Южная правда. – 1998. – 17 июля.

Комм Б. Об этом совхозном заповеднике знают немногие. А жаль: [дом природы в заповеднике «Роза»] / Б. Комм // Южная правда. – 1998. – 2 авг.

Коновальчук Т. Вогнем – по незайманій природі: [у постійних комісіях обласної ради]/ Т. Коновальчук // Рідне Прибужжя. – 2006. – 14 жовт. – С.1.

Мандруючи ковиловими хвилями заповідника «Єланецький степ» // Рідне Прибужжя. – 2006. – 18 лип. – С.4.

Павлушенко О. Єгері роблять свою справу / О. Павлушенко, К. Редінов // Радянське Прибужжя. – 2000. – 19 лют.

Президент Ющенко сделал Еланецкую степь еще шире: [Указом Президента одобрено расширение более десятка природно-заповедных объектов] // Николаевские новости. – 2008. – 3 дек. – С.4.

Пуговиця М. Де плуг пройшов, там не росте ковила/ М. Пуговиця // Урядовий кур'єр. – 2008. – 27 лют. – С.10.

Струк Й. Диво в степу / Й. Струк // Радянське Прибужжя. – 1998. – 8 жовт. – (Заповідні куточки Миколаївщини)

Маршрут одинадцятий:
Регіональний ландшафтний парк
«Приінгульський»

Справжньою перлиною Новобузького району є регіональний ландшафтний парк «Приінгульський». Створений він рішенням Миколаївської обласної ради 17 грудня 2002 року на ділянці долини ріки Інгул між селами Софіївка та Розанівка на площі 3152,7 гектара.

Основу парку «Приінгульський» складає Софіївське водосховище. Біля нього розташований Пелагеївський жіночий монастир, який є пам'яткою архітектури.

Тут, на межі Миколаївської та Кіровоградської областей, зливаються три річки: Інгул, Стівбова і Березівка. Зветься це місце Чортів міст. Мосту, що дав ім'я мальовничому куточку, давно нема, а от місце незмінно приваблює гостей парку. Окрасою Чортового мосту є скеля, що її тут звать по-різному – «Стівпова», «Трїох (сімох, десятиох – кому як подобається) багатирів», «Жидівська», «Жінка, яка плаче».

Особливість цього краю в тому, що він чудом зберіг свій первісний вигляд. Як ця місцевість виглядала тисячоліття тому, така вона і зараз. На території парку протікає Річка Березівка – єдина в Україні, яка не має жодної дамби. Ми маємо рідкісну можливість бачити водойму такою, якою її створила природа.

На берегах річок залишки давніх лісів та цілинний степ.

Рельєф району середньохвилястий з широким плато і глибокими балками. Долини річок і балки глибоко врізаються в кристалічні породи. Ці стародавні породи оголяються не тільки в долинах річки Інгул і його приток, Громоклеї і Березівки, а і на нижніх схилах плато. Тут можна спостерігати різні породи архейського і протерозойського періодів.

Рослинність заповідної території завжди привертала увагу фахівців-ботаніків. На цих землях росте 572 види рослин. З 25 відомих видів ковили зустрічається 8. Тут можна зустріти такі рідкісні червонокнижні види, як сон чорніючий, гіацинтик блідий, волошка сумська, ауринія скеляста, таволга Літвінова, гвоздика прибузька. На території парку налічується 47 рідкісних рослин і тих, що знаходяться під загрозою зникнення.

Тваринний світ цього регіону представлений 2100 видами. Це комахи, земноводні, рептилії, птахи, гризуни. Співробітники парку стверджують: зайці тут буквально бігають під ногами. Також багато лисиць, вовків, кабанів, козуль. З пернатих найчастіше можна бачити фазанів, орлів, зустрічається лелека біла, лебідь-шипун, журавель сірий, сова болотяна і багато інших.

Регіональний ландшафтний парк повністю фінансується з обласного бюджету. Його територія потребує багато уваги та коштів, тож дирекція шукає додаткових джерел. Звернулися по допомогу до місцевих

меценатів і викупили завдяки їм будинок Тропіних, збудований у 1913 році братами-поміщиками Тропініми.

У цьому будинку дирекція хоче розмістити візит-центр, наукову лабораторію, а головне – музей. На це треба чимало коштів, тільки на проект реконструкції – 4 млн. грн, тому дирекція сподівається на субвенцію з державного бюджету. Але поки що це лише сподівання.

Література

Перлини Прибужжя // Заповідні місця Миколаївщини: фотоальбом/ заг. ред. О. М. Гаркуші; текст В. Ю. Пучкова; фото В.М.Андрієвського, О.О. Кремка. – Київ: Комп'ютерні системи, 2002. – 106 с.: ілюстр.

* * *

Абрамова Н. Перлини Новобузького краю: [РЛП «Приінгульський»]/ Н. Абрамова // Рідне Прибужжя. – 2008. – №129 (13 листоп.). – С.2.

Белый А. Новое «гнездо» «Приингульского»: [масток О. Тропіна біля Інгулу в Софіївці перейшло у володіння РЛП «Приінгульський»]/ А.Белый// Южная правда. – 2008. – №36 (29 марта). – С.3.

Голубева Т. Выбираем семь чудес Николаевщины: Региональный ландшафтный парк «Приингульский»/ Т. Голубева // Южная правда. – 2008. – №131 (20 нояб.). – С.6.

Мы долго мечтали об этом: [розмова з науковим співробітником РЛП «Приінгульський» В. С. Королем] // Южная правда. – 2007. – №141 (13 дек.). – С.8.

Олейников Ю. Полевой маршрут: Региональный ландшафтный парк «Приингульский»/ Ю. Олейников // Южная правда. – 2005. – №88 (16 авг.). – С.3.

Христова Н. Заповедник в Ингульской степи/ Н. Христова // Вечерний Николаев. – 2008. – №67 (14 июня). – С.3. – (12 чудес земли Святого Николая)

Чиженко А. Перлина Новобузького району: [Ландшафтный парк «Приінгульський»]/ А. Чиженко // Рідне Прибужжя. – 2007. – №134 (13 листоп.). – С.1.

Ястребова И. В поисках одного из семи природных чудес Николаевщины: [РЛП «Приінгульський»]/ И. Ястребова // Николаевские новости. – 2008. – №137 (12 нояб.). – С.3.

Маршрут дванадцятий: Свято-Михайлівський Пелагеївський жіночий монастир

Ще одна визначна пам'ятка краю – Свято-Михайлівський (Пелагеївський) жіночий монастир у селі Пелагеївка. Понад сто років він височіє над річкою Інгул, схожий на велетенську свічку, і розташувався далеко від шумних трас та мегаполісів, серед степу та первозданної природи. Саме це місце вибрав у 60-і роки ХІХ століття купець першої гільдії Сидір Дурилін, аби влаштуватися тут разом із своєю молодою дружиною Пелагеєю. Для слабкого здоров'я жінки вкрай потрібними були цілюще степове повітря, затишок та спокій. Іменем дружини назвав Сидір село, а після її смерті – храм. З того часу історія Дуриліних нерозривно пов'язана з приінгульським краєм. Виконавши духовний заповіт батька, заклали церкву брати Андрій та Михайло Дуриліни в пам'ять про трагічну долю своєї матері Пелагеї.

Храм, з червоної цегли, заввишки 47 метрів, увінчали 12 позолоченими банями, в хрести вмонтували вузькі смужки гранованих дзеркал, щоб виблискували на багато верст навкруги.

Ігуменя і настоятелька храму матушка Серафима пояснює: хрести зроблені так, що сонце, коли сходить та заходить, виблискує на них всіма кольорами райдуги.

Пелагеївську церкву відкрили 19 серпня 1904 року. За радянських часів церква довго стояла порожньою. Тепер храм відновлюють, зараз це жіночий монастир і живуть в ньому 20 черниць.

Туристи, буваючи в Новому Бузі, охоче відвідують монастир. Але про нього, як і про парк «Приінгульський», знають навіть далеко не всі миколаївці, не кажучи вже про гостей.

Гостям покажуть, де ведуться археологічні розкопки поселення двохтисячолітньої давності, Софіївське водосховище, штучно зроблене, але напрочуд гарне, і обов'язково – Рябчуків сад. На початку ХХ століття пан Рябчук узяв ці землі і засадив яблунями, грушами, кизилом і барбарисом. А поряд, на 13 гектарах, – виноградники. Головне завдання – збереження унікальних ресурсів парку, але в планах – і розвиток туризму.

Література

Перлини Прибужжя // Заповідні місця Миколаївщини: фотоальбом/ заг. ред. О. М. Гаркуші; текст В. Ю. Пучкова; фото В.М.Андрієвського, О.О. Кремка. – Київ: Комп'ютерні системи, 2002. – 106 с.: ілюстр.

* * *

Івашко О. Храм серед степу/ О. Івашко // Щотижня. – 2009. – №12 (25 берез.). – С.6.

Реулець І. Коли мироточать ікони.../ І. Реулець // Рідне Прибужжя. – 2006. – №9 (24 січ.). – С.2.

Фуга Л. Манит к себе величественный храм.../ Л. Фуга // Южная правда. – 2008. – №67 (19 июня). – С.7.

Христова Н. Духовное наследство/ Н. Христова // Вечерний Николаев. – 2009. – №126 (12 нояб.). – С.8.

Чиженко А. Твердыня святого Михаила/ А. Чиженко // Рідне Прибужжя. – 2008. – №134 (25 листоп.). – С.1.

Web-ресурси

РЛП «Кінбурнська коса»

<http://kinburn.narod.ru/>

<http://kinburn.narod.ru/whatsnews7.html>

<http://www.economy-mk.gov.ua/nature-fund/parks/Kinburn>

http://www.reserves.in.ua/rlp/kinburnska_kosa/istorija

Волижин ліс

www.nedaleko.ua/sight/Волижин_ліс.uk

<http://www.tour-nik.ho.ua/volyzh.html>

www.nedaleko.ua/sight/Вольжин_лес.ru

www.nedaleko.com.ua/.../Бесарабія,_Таврія.uk

Ягорлицька затока

uk.wikipedia.org/wiki/Ягорлицька_затока

ru.wikipedia.org/.../Ягорлицький_залив

РЛП «Тилігульський»

uk.wikipedia.org/.../Тилігульський_лиман

ru.wikipedia.org/.../Тилігульський_лиман

www.economy-mk.gov.ua/nature-fund/.../Tuligyl

<http://www.rlp-tiligul.narod.ru/html/tiligul.html>

tiligul.org/info.html

www.tour-nik.ho.ua/tiligul.html

РЛП «Гранітно-степове Побужжя»

www.economy-mk.gov.ua/nature.../GSP

www.reserves.in.ua/rlp/pobuzha

<http://migija-sity.wmsite.ru/CITY/U4/MD>

НПП «Бузький Гард»

uk.wikipedia.org/.../Національний-природний-парк-«Бузький-Гард»

zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=279%2F2009

www.uu-travel.com/.../buzkii-gard/

novynar.com.ua/politics/65730

www.reserves.in.ua/npp/buzkyj_gard

Мигіївський каньйон

ru.wikipedia.org/.../Мигейские пороги
www.extremenature.com.ua/rafting.SouthBug.Migiya.html
20minut.ua/news/71753

Петропавлівський та Актівський каньйони

ru.wikipedia.org/.../Актоvский каньон
ru.wikipedia.org/wiki/Мертвовод
uk.wikipedia.org/wiki/Мертвовід
www.phototraveller.com.ua/.../64.html

Трикратський ліс. Заповідне урочище «Лабіринт» і «Василева пасіка»

www.reserves.in.ua/npp/buzkyj_gard
uk.wikipedia.org/wiki/Трикратський ліс
travels.mk.ua/?q=node/169
uk.wikipedia.org/wiki/Скаржинський Віктор Петрович

ДПЗ «Єланецький степ»

<http://ukrainaincognita.com/mykolaivska-oblast/novoodeskyi-raion/pryrodnyi-zapovidnyk-elanetskyi-step>
uk.wikipedia.org/.../Файл:Єланецький степ.jpg –
<http://ua.textreferat.com/referat-5104.html>

ПЗ «Приінгульський»

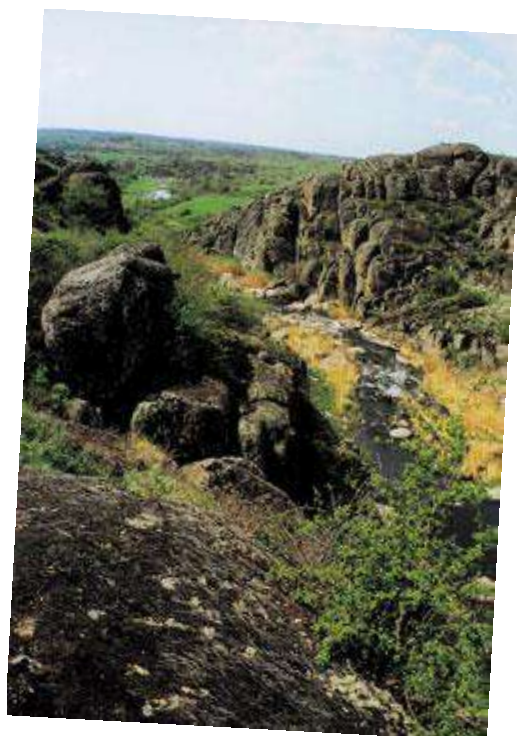
uk.wikipedia.org/.../Регіональний ландшафтний парк «Приінгульський»
www.pryingul.inf.ua/economy-mk.gov.ua/nature-fund/.../Pruingul
www.byut.mk.ua/news/20081112.php
http://www.reserves.in.ua/pz/elanetskiy_step

Свято-Михайлівський Пелагеївський жіночий монастир

<http://perlina-stepy.pp.net.ua/>

Зміст:

РЛП «Кінбурнська коса»	с. 3
Волижин ліс	с. 9
Ягорлицька затока	с. 10
РЛП «Тилігульський»	с. 12
РЛП «Гранітно-степове Побужжя»	с.16
НПП «Бузький Гард»	с.19
Мигіївський каньйон	с.22
Петропавлівський та Актівський каньйони	с.25
Трикратський ліс. Заповідне урочище «Лабіринт» і «Василева пасіка»	с.27
ДПЗ «Єланецький степ»	с.31
РЛП «Приінгульський»	с.34
Свято-Михайлівський Пелагеївський жіночий монастир	с.37
Web-ресурси	с.38

***Укладач: Л. Г. Шевцова
Комп'ютерний набір, верстка і дизайн: Л. Г. Шевцова
Редактор: Л. І. Давидюк
Відповідальна за випуск: Т. А. Жайворонок***